

บทวิจารณ์หนังสือ

มานะ นาคำ¹

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). **การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน**. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์สร้างสรรค์

สังคมไทยย่อมปรารถนาที่จะเป็นสังคมสมัยใหม่ ระบบชุมชนที่ดำรงมายาวนานต่อเนื่องจะเข้าสู่ยุคสมัยใหม่หรือไม่ อย่างไร เส้นทางการทันสมัยเป็นแบบใด จะแบบลอกเลียนตะวันตกหรือแบบของเราเอง จะประสบความสำเร็จหรือไม่ เป็นคำถามที่ฉัตรทิพย์ให้ความสนใจ ฉัตรทิพย์เห็นว่าควรใช้เวลาในการศึกษาเรื่องมโนภาพการเป็นสมัยใหม่ (Modernity) อย่างเป็นระบบเนื่องจากมโนภาพการเป็นสมัยใหม่เป็นเรื่องใหม่ในวงการวิชาการไทย เราเคยรู้จักแต่การทำให้ทันสมัย (Modernization) แบบตะวันตก สังคมไทยอยู่ในขั้นตอนประวัติศาสตร์จะก้าวสู่การเป็นสมัยใหม่ ควรพิจารณาแนวคิดชุมชนซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งของสังคมพร้อมกันไปกับเส้นทางการเป็นสมัยใหม่

หลังจากที่ญี่ปุ่นเข้าสงครามกับสหรัฐอเมริกา ใน ค.ศ. 1941 สำนัก Nihon romanha จัดการประชุมถกเถียงเรื่องความเป็นสมัยใหม่ว่าต้องเป็นแบบตะวันตกหรือเปล่า เป็นสมัยใหม่แบบอื่นได้หรือไม่ สรุปได้ว่าญี่ปุ่นต้องรักษาความสำเร็จทางเทคโนโลยีไว้ แต่ขณะเดียวกันก็รักษาวัฒนธรรมแบบพิเศษของญี่ปุ่นไว้ด้วย คือ จิตวิญญาณของตนเอง ว่าด้วยการให้คุณค่า ซึ่งคงทนถาวรไม่ขึ้นอยู่กับผลผลิตทางอุตสาหกรรมซึ่งเป็นเรื่องภายนอก ดังคำกล่าวที่ว่า “เทคโนโลยีตะวันตก จิตวิญญาณญี่ปุ่น” ซึ่งการก้าวข้ามความทันสมัยแบบตะวันตก การกลับมาเป็นแบบเอเชียอาคเนย์หลายลักษณะ ต่างกันไปตามประสบการณ์ชีวิตของแต่ละชาติ

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

การเป็นสมัยใหม่หมายถึงชีวิตสังคมหรือองค์กรสังคมที่เกิดขึ้นในยุโรปจากประมาณศตวรรษที่ 17 ทำให้เกิดความแตกต่างจากสังคมก่อนหน้านี้ใน 4 ด้าน กล่าวคือ ด้านวัฒนธรรม ใช้เหตุผลและประสบการณ์ของมนุษย์ แทนความเชื่อที่มกมาย การใช้ความรู้ ความเข้าใจ แบบวิทยาศาสตร์ที่ทดสอบสัมผัสได้จริง นำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อันมีผลเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตมนุษย์อย่างใหญ่หลวง ด้านการเมือง มีการปกครองเป็นรัฐสมัยใหม่มีกลไกทางการเมืองการปกครองอยู่เหนือประชากรและดินแดนที่เฉพาะเจาะจง รัฐจัดการปกครองและการขัดแย้งโดยใช้ระบบกฎหมาย

ด้านเศรษฐกิจ เกิดการปฏิวัติทางการพาณิชย์ ทำให้ตลาดขยายตัวอย่างกว้างขวาง พ่อค้าร่ำรวยขึ้น การสะสมทุนขยายตัว มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมใช้เครื่องจักรแทนแรงงานมนุษย์ ทำให้สามารถผลิตสินค้าได้ปริมาณสูงขึ้นอย่างมหาศาล เกิดการผลิตด้วยระบบโรงงานโดยกรรมกร ด้านสังคม เป็นสังคมระบบทุนนิยม มีชนชั้นนายทุนกับชนชั้นแรงงานซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างมากในด้านรายได้ ทรัพย์สิน และการดำรงชีวิต จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างชนชั้นระยะหลังเกิดชนชั้นกลางพวกวิชาการ นักขาย ผู้จัดการ นักบัญชี เจ้าของธุรกิจขนาดย่อม

แต่ฉัตรทิพย์ชี้ให้เห็นว่าการเป็นสังคมสมัยใหม่ ต้องหันกลับไปให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ของแต่ละภูมิภาคเป็นจุดตั้งต้น ไม่ใช่คิดว่าทุกชาติต้องการจะเป็นสมัยใหม่โดยใช้วิธีลอบระบบวัฒนธรรมยุโรป เดิมเราแทบมองไม่เห็นระบบพื้นถิ่นหรือระบบชุมชน เพราะแนวคิดและวิทยาการตะวันตกพร่ำสอนว่าระบบสมัยใหม่มีรูปแบบเดียว ระบบชุมชนจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบใหญ่คือระบบทุนนิยม เราไม่มีทางก้าวข้ามการทันสมัยแบบตะวันตกได้ ถ้าเราไม่ปฏิเสธระบบสมัยใหม่แบบตะวันตกทั้งระบบก่อน เราจึงจะมองเห็นระบบพื้นเมืองหรือระบบชุมชนชัดขึ้น เราสามารถประกอบสังคมสมัยใหม่แบบชุมชนเอาระบบชุมชนมาเป็นตัวตั้ง โดยมีความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีความเจริญทางเศรษฐกิจและดำรงวัฒนธรรมของเราเอง ฉัตรทิพย์เสนออย่างท้าทาย

แนวคิดชุมชนในฐานะข้อเสนอการเป็นสมัยใหม่ในประเทศต่างๆ ตัวอย่างในรัสเซีย แนวคิดนารอดนิก เป็นการผสมระหว่างตะวันออกและตะวันตก คือ รักษาชุมชนหมู่บ้านแบบตะวันออกไว้ แต่ลัทธิเผด็จการของซาร์ลง แทนที่ด้วยรัฐประชาธิปไตยแบบตะวันตก รับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจากตะวันตก แต่ต้องการก้าวข้ามคือไม่รับระบบทุนนิยม แนวคิดชุมชนในเยอรมันให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชนของชาวบ้านสามัญที่ผูกพันทางภาษาและวัฒนธรรม ถักทอกันเป็นหน่วยชุมชนชาติ ผูกพันกันด้วยความรู้สึกละมีจิตวิญญาณเป็นหนึ่งเดียวกัน ในอเมริกา ชุมชนอินเดียนได้รักษาหลักการอันยิ่งใหญ่ทางเศรษฐกิจและสังคม คือ การทำสัญญารับจ้างแบบรวมหมู่และการทำงานในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย และนำพอใจด้วยการแบ่งปันฉันท์มิตร ชาวนาที่ทำงานในชุมชน เก็บเกี่ยวข้าวแบกขึ้นบ่านำไปเผดที่พื้นอย่างกระฉับกระเฉง พลางกระเช้าเย้าแหย่กับเพื่อน เป็นภาพที่แตกต่างสิ้นเชิงกับชาวนารับจ้างทำนาในไร่ของเจ้าของที่ดินที่ทำงานอย่างเดียวกัน อย่างเบื่อหน่าย ไม่สนใจ ไม่รู้ร้อนหนาว และเห็นชัดว่าหมดแรง

การเป็นสมัยใหม่ของไทยกับแนวคิดชุมชน จัดทรัพย์สินแบ่งลักษณะและแนวคิดของกระแสชุมชนตามพัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทย เป็น 4 ระยะ ดังนี้

- 1) แนวคิดชุมชนแบบลัทธิพระศรีอริยใน ช่วงสมัยศักดินา (โบราณ - พ.ศ. 2475)
- 2) แนวคิดชุมชนในลัทธิชาตินิยมในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2490) ที่ไม่สามารถทำให้ลัทธิชาตินิยมประกอบขึ้นมาจากประชาชนอย่างแท้จริงทั้งนี้เพราะไม่ได้มีพื้นฐานประกอบขึ้นมา ถักทอประสานขึ้นมาด้วยความสมัครใจจากชุมชนเล็ก ซึ่งเป็นชุมชนที่เป็นจริงในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ 3) การก่อรูปของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (ทศวรรษ 2520 - พ.ศ. 2540) โดยมองว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมไทย พื้นฐานของสังคมไทยเป็นสังคมแบบชุมชน ไม่ใช่แบบทุนนิยม แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นทฤษฎีที่อธิบายระบบและทางเดินของระบบอันเป็นแกนกลางของสังคมและวัฒนธรรมไทย ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ทางเลือกของสังคมในมิติเศรษฐกิจหรือมิติการพัฒนาชนบท
- 4) แนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะแนวคิดทางเลือกคู่ขนานของการทำให้ทันสมัยแบบจารีต (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน)

ฉันตีพิพ์เห็นว่าหลังการเข้ามาของระบบทุนนิยม การดำรงอยู่ของระบบชุมชนยังต่อเนื่องมา เพราะระบบเกษตรกรรมของเราเป็นแบบชาวนาชาวไร่ รายย่อยอิสระ ที่ครอบครัวยุคและเครือข่ายครอบครัวยุคเป็นหน่วยผลิตหลัก รวมตัวอยู่ในสถาบันหมู่บ้าน หัตถกรรมเป็นกิจกรรมของครัวเรือนหรือโรงงานขนาดเล็ก รวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือเครือข่ายชุมชนมี เครือข่ายศาสนาและวัฒนธรรมมากกว่านั้นระบบชุมชนเป็นระบบอุดมคติ ดำรงอยู่ในจิตใจ เป็นความคุ้นเคย เป็นความหวังที่จะใช้ชีวิตของชาวบ้าน

สังคมไทยประกอบขึ้นด้วยชุมชนท้องถิ่นที่มีความเข้มข้น มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมสังคม การเดินเส้นทางสู่การเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยที่เหมาะสม จึงควรเป็นเส้นทางบนการรักษา พื้นฟู ต่อยอดชุมชนพื้นที่ในมิติต่างๆ และเครือข่าย ชาวไทยจึงจะมีความอบอุ่นทางจิตใจ มีเสรีภาพ พร้อมไปกับมีความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ